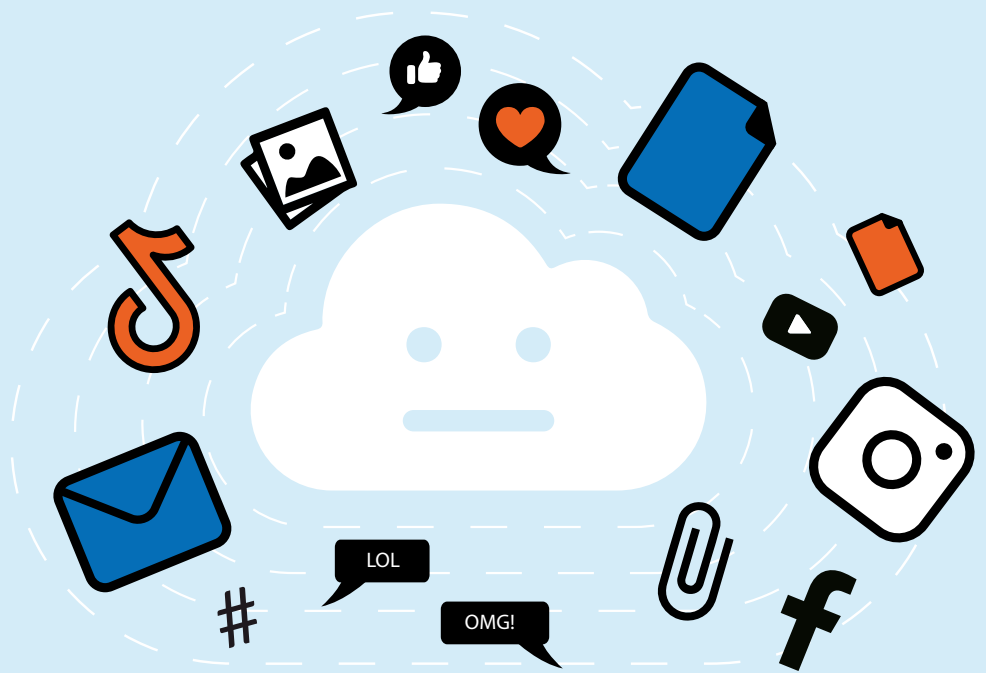
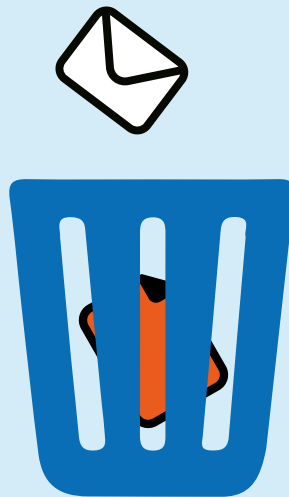

Ülesanded

DIGI- KORISTUS- NÄDAL 2025

27. jaanuar – 2. veebruar

Digiprügi – andmemahut, mis ei tooda lisaväärtust, sest on ühekordse kasutusega, korduva sisuga, kahjustatud, unustatud ning mis kahjustab oma olemasoluga keskkonda, sest vajab ressursse ülalpidamiseks, seda kas siis serveriparkides, andmekeskustes või seadme enda sisemälus.

IDEID LISATEGEVUSTEKS:

Väljakutsed nädal jooksul, saab näiteks klassi seinale tabelisse kanda:

- Kes vabastab oma telefonist / arvutist / e-postkastist / pilvest kõige rohkem mälumahtu
- Ekraaniaja jälgimise võistlus - kes viibib kõige vähem nädala jooksul sotsiaalmeedias / eri äppides
- Kes suudab ühe nutivaba päeva teha
- Mitu erinevat äppi on kellelgi telefoni tõmmatud (*võidab nt kõige väiksem arv*)
- Kellel on kõige vanem telefonimudel või “teise ringi” seade (*ehk kes on oma seadet kõige paremini hoidnud ja selle eluiga on kõige pikem olnud*)
- Kui mitu kasutult seisvat ja/või katkist nutiseadet keegi kodust leiab ja nädala jooksu kogumiskasti toob

Refleksiooni küsimusi nädala lõppu koos arutlemiseks:

- Kas oli keeruline otsustada, mida alles jätta ja mida kustutada?
- Kuidas sa end pärast failide, eriti fotode kustutamist tundsid?
- Kas oli mõni fail, mida oli eriti raske kustutada?
- Kas sa olid varem mõelnud, et sinu fotodest ja videotest saab ka AI abil võltsinguid teha? Mis mõtteid see sinus tekitab?
- Milliseid vanu või katkiseid elektroonikaseadmeid olete kodus alles hoidnud ja miks?
- Kuidas sa end ilma sotsiaalmeediata tundsid ja mida selle asemel tegid?
- Mis juhtus sinu keskendumisvõimega, kas oli lihtsam või raskem keskenduda?
- Mida sa enda kohta õppisid?

1. PÄEV

Äpihunnikust vabaks: puhas seade = turvaline seade.

Vaata üle oma allalaetud äpid ja nende õigused - kas kasutad neid kõiki? Kustuta äppidest vananenud sisu ja eemalda need, mida sa ei kasuta.

Vaata üle telefoni rakendused – kas kasutad kõiki allalaaditud äppe? Need võtavad mäluruumi, muudavad telefoni aeglasemaks ja ebaturvalisemaks, sest annad ligipääsu enda andmetele. Enamik rakendusi kogub mingil määral teavet meie nutiseadme sisu või liikumisharjumuste kohta.

TEE NII:

Kontrolli üle allalaetud äppide õigused: *Seaded – Rakendused – vali rakendus – Load*. Eemalda need load, mida sa ei soovi anda või tunduvad üleliigsed. Kas äpp peab töötamiseks saama ligipääsu su asukohale, kontaktidele, kaamerale? Saad anda ligipääsu ka ainult töötamise ajaks. Kui oled kasutamiseks konto loonud, kustuta äpis esmalt konto ära ja siis eemalda.

Vaata kriitiliselt otsa oma sotsiaalmeedia kontodele - kas kõik, mis on üleval, on asjad, mida tahad praegu teistele näidata? Internetiturvalisus ja digiprügi on omavahel seotud - midagi rohkem digiprügi sinust maha jääb, seda haavatavam oled turvalisuse mõttes.

Nipp – kui uue äpi alla tõmbad, vaata kas saad ühe vana ka ära kustutada

KASTEADSID?

- Veebi andmemahukaim igapäevane tegevus on videopildi edastamine. Mida rohkem on videoid äpis, seda suurem on selle süsinikuheide. Suurim süsinikujalajalg on platvormidel nagu Netflix, äppidel nagu TikTok, Youtube ja Instagram. Enamus inimesi kasutab neid äppidena ja need on üles ehitatud nii, et tahaksime aina rohkem tarbida. Üks keskmine TikToki kasutaja tekitab aastas sama palju CO₂ kui üks autosõit Tallinnast Tartu. Videote vaatamisel saab oma süsinikujalajälge vähendada, valides madalama resolutsiooni.
- Fotode ja videote rohkust saab ära kasutada näiteks süvavõltsingute (*deepfake*) tegemisel, mille tegemine muutub lihtsamaks ja kättesaadavaks kõigile kui AI areneb. Mida rohkem ja valimatult endast visuaalset sisu üles paned, seda kergem on nende abil fotomanipulatsioone luua.
- Keskmine maailma nutitelefoniga kasutaja kasutab päevas umbes 10 äppi, telefonis on tal kokku kuni 30 äppi.

2. PÄEV

Pilved kergemaks - kellega ja mida oled jaganud?

Vaata läbi pilveteenused, mida praegu või kunagi oled kasutanud - eemalda failid, mida pole vaja enam seal hoida.

Failide pilves hoidmine on palju energiamahukam kui lihtsalt enda arvutis või välisel kõvakettal hoidmine, kuna pilveteenustes tehakse failidele varukoopiaid. Samuti võtab nende üles-alla laadimine energiat ning faile hoitakse pidevalt nõ valmisoleku olukorras, et saaksime neid kiirelt kätte. Pilveteenuste kasutamine on siis keskkonnasõbralik kui hoiad seal faile, mida päriselt pidevalt kasutad või mis on olulise säilitamise väärtusega.

TEE NII:

- Tuleta meelde, milliseid hoiustamis- ja jagamisteenuseid oled kasutanud (*Google Drive, iCloud Photos, OneDrive, Dropbox, Google Photos, jne*). Eemalda vananenud failid, mille oled ainult korraks jagamiseks üles laadinud. Nii ei jää sinu digiprügi sinna energiat tarbima.
- Kas sul on sisse lülitatud kõikide fotode automaatne üleslaadimine Google Photos või iCloud keskkonda? Mõtle, kas see on päriselt vajalik? Ära lae pilve uduseid ja suvalisi fotosid, mida sorteerida ei viitsi – nende hoidmine seal tarbib energiat.

Nipp – lepi sõpradega fotode jagamisel kokku leppida lühike tähtaeg, kui kaua fotod üleval on, näiteks ainult nädal aega ja siis eemalda need

KAS TEADSID?

- Suured andmekeskused tarbivad Euroopas 2–3% terve ELi aastasest elektrienergia vajadusest. Need võivad töötada kuni 60% ajast „tühikäigul“, et hoida andmeid kättesaadavana 24/7.
- Andmekeskustes hoitavat infot kasutab tehisintellekt ehk AI generaatorid. AI nõuab väga palju energiat ja aina uusi värskemaid andmeid – mida võimsam mudel, seda enam.
- Iga paarikümne küsimuse peale „joo“ ChatGPT 0,5 l vett ehk värske põhjavesi kulub serverite jahutamiseks. Näiteks on ChatGPT-I hetkel üle 300 miljoni kasutaja nädalas. Seega tuleks ka AI-d säästlikult ja otstarbekalt kasutada, mitte niisama mängimiseks.
- Ühe AI uue mudeli treenimine võib tekitada sama suure süsinikuemissiooni kui 5 autot kogu eluajal.

3. PÄEV

E-postkast puhtaks: loobu, sorteeri, kustuta.

Ava e-postkast ja kaardista, kellelt uudiskirju, reklaampakkumisi ja listikirju saad. Paljusid neist loed? Loobu sellest, mida sa ei ava.

E-kirjade saatmisel on samuti oma keskkonnamõju, sest ka nende sisu hoitakse andmekeskustes ja serverites, mis tarbivad energiat, mida peab jahutama ning turvama.

TEE NII:

- Ava ebavajalik uudiskiri ja otsi algusest või lõpust üles link „Unsubscribe“, „Loobu uudiskirjast“ või „Ei soovi enam e-kirju saada“ Vaata ka prügikasti, sealt leiad kõige paremini üles kirjad, mida sa ei soovi ja loobu nende tellimisest.
- Filtreeri välja suurte manustega kirjad, ära hakka ükshaaval kirju kustutama. Saad otsingu menüüst valida „sisaldab manust“ või „reasta suuruse järgi“. Vali otsimiseks „Kogu e-post“ ning kustuta säilitamist mitte väärt suurimad kirjad. Märksõnadega otsides proovi üles leida ka reklaampakkumised, uudis- ja infokirjad, mille saad korraga linnukesti ette tehes ära kustutada.
- Lõpuks tühjenda ka prügikast, et oleks mõnus tunne!

KASTEADSID?

- Saates ühe aasta jooksul palju suurte manustega kirju ja jättes need postkasti alles, võrdub see iga aasta lõpuks autosõiduga ühest Eesti otsast teise.
- 2024. aastal saadeti maailmas ühes päevas 360 miljardi e-kirja, millest suurt osa ei avatud. E-postkastide sisusid hoiustatakse serveriruumides või hiigelsuurtes andmekeskustes, mille toite- ja jahutussüsteemid tarbivad samuti pidevalt energiat.

4. PÄEV

Anna katkisele ja kasutule digiseadmele uus elu.

Vaata, kas sul või su perel on koju seisma jäänud mõni vana või katkine digiseade. Vii need kogumispunkti, et väärtuslikud materjalid ringlusesse anda.

Otsi sahtlitest üles enda pere seisma jäänud vanad või katkised telefonid, tahvelarvutid, sülearvutid, lauaarvuti osad ning vii need ära nädala lõpuks. Vaata www.kuhuvii.ee, kus asuvad jäätmejaamad ja kogumiskastid. [Telia esindused](#) võtavad samuti vastu kõiki vanu nutiseadmeid. [Rohejahi kampaania](#) raames võtab Kuusakoski õppeasutustelt vastu vanaelektroonikat ja loosib auhindu. Mine seadet ära viima näiteks jalutuskäigul või autoga muid asjatoimetusi tehes. Ära unusta vanast töötavast seadmest enne oma andmeid eraldada.

Telefonide ja arvutite tootmiseks vajalike materjalide, näiteks haruldaste metallide kaevandamine ja töötlemine on väga suure keskkonnamõjuga. Seda kahju aitab vähendada nende materjalide eraldamine katkistest seadmetest ja taaskasutamine.

KAS TEADSID?

- Nutitelefoni elutsükli mõjust on 80% seotud selle tootmisega, samas saab enamuse materjalidest uuesti kasutusse võtta.
- Nutiseadmete tootmiseks kaevandatakse kuni 60 erinevat metalli, sealhulgas haruldasi muldmetalle, mida kasutatakse seadmete peaaegu kõigis osades. Paljud nendest materjalidest on taaskasutatavad, aga samas ka mürgised, seepärast ei tasuks seadmeid olmeprügisse visata ega koju seisma jätta.
- Maailmas toodetakse üle 1 miljardi nutitelefoni aastas, nende tooraine kaevandamine omab suurt keskkonnamõju.

5. PÄEV

Failid korda 1-2-3: fotod, videod, dokumendid.

Mõtle läbi, kus asuvad su failid ja kus on peidus kõige suurem sorteerimata digisodi hunnik? Alusta näiteks allalaadimiste kaustast.

Valimatult kõikide failide ja programmide säilitamine viib selleni, et seadme mälu saab täis ja see muutub aeglaseks ja turvaprogrammid peavad kauem vaeva nägema, et faile läbi kontrollida.

Mõtle, mitmes telefonis ja arvutis asuvad sinu fotod, videod ning tekstidokumendid? Kui paljud neist ei sisalda vajalikku infot või mälestusi, mida peaksid tuleviku jaoks säilitama?

TEE NII:

Leia üles kõige digiprügisem nurgake – kuhu sul iga päev faile kuhjub? Võta ette näiteks Allalaadimiste kaust. Telefonides on tihti kõige rohkem sorteerimata fotod ja videod. Kustuta digiprügiks muutunud asjad ja korrasta ülejäänud kaustadesse. Kõike korruga ei jaksa – vali alustuseks näiteks selle aasta pildid ja failid.

Nipp – turvaline ja energiasäästlik on hoida asju, mida sa igapäevaselt ei ava ja tahad säilitada, seadmest eraldi välismälul, näiteks välisel kõvakettal.

KAS TEADSID?

Digitaalse jalajälje hulka kuuluvad kõik meie tegevused veebis. Sisse- ja väljalogimised, postitused, kirjavahetus, ka ostud kaupluses ja jooksuring nutikellaga – nimekiri on lõputu. Kõik need andmed sisaldavad infot, kus ja mida me teeme. Kui andmeid kogutakse ilma meie teadmata, siis on see passiivne jalajalg, aga kui neid ise jagame ja levitame, siis on see aktiivne jalajalg. Aktiivse jalajälje suurust saame ise vähendada, passiivset enamasti mitte.

6. PÄEV JA 7. PÄEV

Digipaus on prügipaus – harjuta end vähem digitarbima.

Tee koristusnädalast kokkuvõte – mida enda digikäitumise kohta õppisid ja millise koristusharjumuse kaasa võtad? Tee preemiaks üks nutivaba päev.

Lõpeta digikoristusnädal tagasivaatega. Koosta enda jaoks ülevaate nutitelefonis viibitud ajast. Vali *Seaded – Rakendused – Ekraaniaeg* ning kirjuta välja, kui kaua selle nädala jooksul telefonis tegutsesid ja mis rakendusele kõige rohkem aega kulus. Võrdle sõbra või klassikaaslasega. Kas see on rohkem või vähem kui arvasid? Tee lehel Peaasi.ee [digisõltuvuse testi](#).

Võta preemiaks puhkepaus, üks täiesti digivaba päev, kus sa arvutit ega nutitelefoni ei kasuta ning veebi ei lähe. Sest parim viis digijäätmeid vähendada on neid üldse mitte tekitada. Liigu looduses, tegele hobidega, loe raamatut ja veeda aega lähedastega.

Mõtiskle, kui suur roll on sinu elus digiseadmetel – kui palju nad elule juurde annavad, aga ka kui palju aega ja tähelepanu ära võtavad? Proovi, kas suudad ühe päeva täiesti ilma interneti külastamata olla! Või vähemalt ilma sotsiaalmeediata!

KAS TEADSID?

- Internetiajastu pakub meile võimalusi säästlikumalt elada – ei pea koosoleku pidamiseks reisima või paberile dokumente printima. Elu digitaalseks muutumine on seega nii positiivse kui ka negatiivse keskkonnamõjuga. Kõike digitaalset tuleb siiski majutada ja liigutada füüsilistes seadmetes, mis tarbivad energiat ja kuluvad.
- Tehnoloogiat arendatakse kogu aeg energiasäästlikumaks, aga meie harjumus kõike salvestada ja tarbida aina parema kvaliteediga nullib selle edu ära.
- Maailmas veetsid inimesed eelmisel aastal veebis kokku üle 1,3 miljardi aasta.
- Praeguse statistika järgi veedab inimene oma elu jooksul sotsiaalmeedias 5–6 aastat oma elust.